

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/1 2021 s. 18-28, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

BUDİST ÇEVREYE AİT ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİNDE GEÇEN “YUÇUL BODUN” KAVRAM İŞARETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Muammer ŞEHİTOĞLU*

Geliş Tarihi: Haziran, 2020

Kabul Tarihi: Ocak, 2021

Öz

Dil, kültürel etkileşimin odağında yer alan ve en temel işlevlerinden birisi olan iletişimsel araç olma niteliğini etkin kullanan bir olgudur. Öyle ki dili kullanan birey, onunla en temel ihtiyaçlarını kendi amaçları doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Dil ise bu etkileşimden din, siyaset, hukuk, ticaret, edebiyat gibi değişik disiplinler ve alanlar boyutunda etkilenmekte ve aynı zamanda onları da etkilemektedir. Türkçe de tarihsel dönemleri itibariyle bahsedilen bu etkileşimi yoğun olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde yaşamıştır. Bu bağlamda Budist çevreye ait Eski Uygur Türkçesi dönemi eserleri de dönemin ilişki kurulan milletleriyle kültürel, siyasi ve ekonomik etkileşim gereği metin bağlamında ağırlıklı olarak din terminolojisine ait birçok kavram, kavram işareti, sözcük ve terimi barındırmaktadır. Yoğun olarak birçok terim, kavram ve kavram işaretini barındıran metinler Türkçenin işaretlediği birçok kavram işaretinin de anlam değerini cümle bağlamında etkilemekte ve bu durum zaman zaman anlam bakımından problem oluşturmaktadır. Oluşan bu problem durumu da doğal olarak eserin Türkiye Türkçesine doğru bir biçimde çevrimini etkilemektedir. *yuçul* kavram işareti de geçtiği eserlerde bu türden bir problem oluşturmuş ve eserlerin yazarları tarafından bu kavram işaretinin anlam değerine temkinli yaklaşılmıştır.

Çalışmada kavram işaretinin geçtiği eserlerdeki anlam değeri kavram işaretinin kökeninden hareketle yeniden değerlendirilecek ve doğru olduğu düşünülen anlam değeri önerilecektir.

Anahtar Sözcükler: Dil, Eski Uygur Türkçesi, din terminolojisi, *yuçul*.

AN ASSESSMENT ON THE CONCEPTUAL SIGN OF “YUÇUL BODUN” IN THE WORKS OF THE OLD UIGHUR TURKISH PERIOD OF THE BUDDHIST ENVIRONMENT

Abstract

Language is a phenomenon which is at the focus of cultural interaction and effectively uses the quality of being a communicative tool which is one of its basic functions. Thus, the individual who uses the language fulfills his / her basic needs with his / her own purposes. On the other hand, language is influenced and influenced by various disciplines and fields such as religion, politics, law, commerce and literature. This interaction, which was mentioned in terms of its historical periods in Turkish, was intensively experienced in Old Uighur Turkish Period. In this context, the Old Uighur Turkish works of

* Dr.; Bağımsız araştırmacı, mshtgl22@gmail.com

Buddhist environment contain many concepts, concept signs, words and terms that are predominantly related to religious terminology in the context of the text due to cultural, political and economic interaction with the nations with which the period was connected. Texts that contain many terms, concepts and concept signs intensively affect the meaning value of many concept signs that they mark in Turkish in the context of sentences and this situation creates problems from time to time in terms of meaning. The resulting problem situation that naturally affects the work of the cycle correctly in the Turkish Turkey. In the works in which the concept mark (yuçul) is mentioned, this kind of problem created a problem and the meaning value of this concept mark was cautiously approached by the authors of the works.

In the study, the meaning value in the works in which the concept sign is passed will be reassessed from the origin of the concept sign and the meaning value thought to be correct will be proposed.

Keywords: Language, Old Uighur Turkish, religion terminology, yuçul.

Giriş

Türkçenin kalıcı *Kavram İşaretleme Yöntemleri* şu başlıklar altında ele alınmaktadır. 1) *Kök veya Köken Hâlindeki Kavram İşaretleri*, 2) *Gövde Hâlindeki Kavram İşaretleri* 3) *Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Kavram İşaretleri* (Alyılmaz, 2018, s. 11; Mert, 2015, s. 28). Birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş kavram işaretlerinin sınıflandırılması diğer yöntemlere göre farklıdır. Bu bağlamda dilde herhangi bir kavram ile ilgili yeni değişim, gelişim ve ayrışım meydana geldiğinde onlarla ilgili değişen ve gelişen düşüncenin ortaya çıkması kavramlar arasında kurulan uzak veya yakın ilişkiyle birlikte meydana gelen yeni durumu tek bir kavram ile ifadelendirmek zorlaşmaktadır. Çünkü kavram işaretlenirken ses ve harflerin taşıdıkları bilgi yükleri de değerli olmuş ve sadece sözcük tabanlarına, gövdelerine yapım eki getirilerek yeni kavramlar adlandırmak bu yöntem açısından yetersizlik göstermiştir (Alyılmaz, 2018, s. 12; Alyılmaz, 2003, s. 148). Bu açıdan yaklaşıldığında dil ögesine ait ses ve harf sayısının artması bunlar üzerine düşen bilgi yükünü azaltır; tersi durumda artırır. Benzer biçimde anlam ögesini meydana getiren anlam ve görev öğelerinin sayı artış da bu öğeler üzerine düşen bilgi yükünü azaltmaktadır (Gemalmaz, 1995, s. 2). Böylelikle ses sayısı artan kelimenin anlaşılabilirliği düşerken; tersi durumda ise, onun anlaşılabilirliği artmaktadır (Mert, 2015, s. 32). Bu nedendir ki kelimenin kolaylık yasası gereği algılanma gücü düşmekte ve yine kolaylıkla ifade edilişi güçleşmektedir. Türkçe için de geçerli olan bu durum kök ve gövde üzerine yapım eki getirilerek kavram işaretleme yönteminin uygulanabilirliğini düşürmüştür.

Dili etkin iletişim aracı olarak kullanan bireyler, beynin algılama ve çalışma biçimine de uygun olan yeni bir kavramı işaretleme yaparken (mevcut kavram işaretlerine farklı anlamlar da yükleyip) birden fazla sözcükten meydana gelen (çoğunlukla iki veya daha fazla parçalı / sözcüklü) kalıcı kavram işaretleme yöntemleri geliştirmişlerdir (Alyılmaz, 2018, s. 13). Geliştirilen bu yöntem ile de kavram işaretinin ekonomik bir biçimde ifade edilmesi, kavranması kolaylaşmaktadır.

Birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kalıcı kavram işaretleme yöntemlerinden şu başlıklar altında incelenmektedir:

- ✓ Belirtisiz isim tamlamaları şeklinde kurulan kavram işaretleri
- ✓ Zarf + fiilden oluşan kavram işaretleri

- ✓ Belirtisiz nesne + fiilden oluşan kavram işaretleri
- ✓ Belirtili nesne + fiilden oluşan kavram işaretleri
- ✓ Niteleme sıfatı + isimden oluşan kavram işaretleri

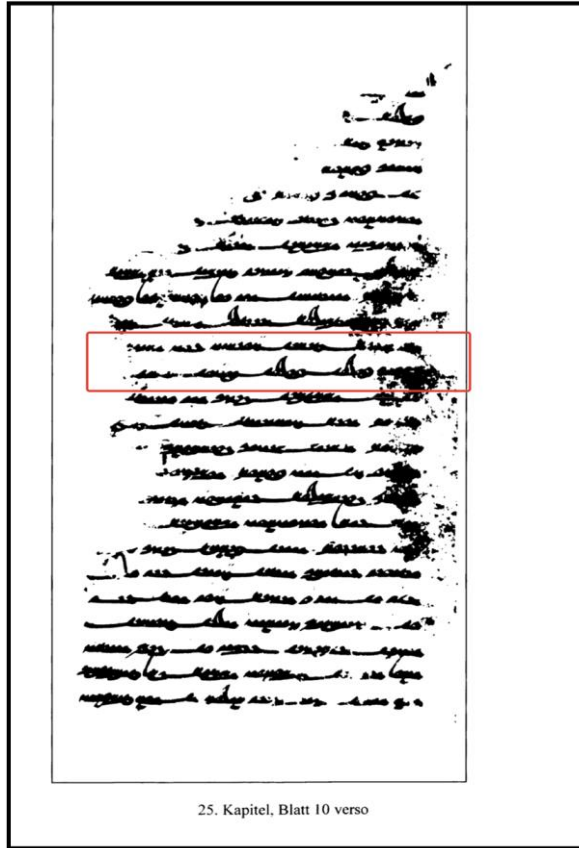
Çalışmada metin örnekleri aracılığıyla bu sınıflandırma içinde yer alan niteleme sıfatı + isimden oluşan bu kavram işaretlerinin üzerinde durulacaktır.

erk türk yuçul bodun bukun

Eski Türkçenin yazılı kaynakları, yazıtları ve eser metinlerinde bazı kavram işaretlerinin metin bağlamında geçiş sıklığı yüksek iken bazı kavram işaretlerinin de yine bu metinlerde ve kaynaklarda geçiş sıklığı çok düşüktür. Bazı kavram işaretleri ise sözcüklerle birlikte belirtildiği gibi geçiş sıklığının az olması nedeniyle anlam açısından eksiklik veya sorun oluşturabilmektedir. *yuçul* sözcüğü de yer aldığı metinlerde bu özelliğe sahip olması nedeniyle incelenmeye muhtaçtır. Sözcük, Maytrisimit adlı eserde metin bağlamında şu şekilde yer almaktadır:

... antran ozup (kurtu)lup burkanlar belgürmedük ödte tört türlüg tirin kuvrag yok **e(rk t)ürk yuçul bodun b(uk)un** ar(a) alpın emgekin kişi ajunınta togar..

“...Oradan kurtulup Burkanların ortaya çıkmayacakları bir devirde, dört kısımlı cemaatin (tirin kuvrag = Skr. sangha) bulunmadığı; güçlü kuvvetli ve **bayağı** (?) halk arasında güçlükle insanlar âleminde doğarlar.” (25. Böl 85₁₉₋₂₃; Tekin, 1976; s. 257).

25. Kapitel, Blatt 10 verso

MaitrHami 25. Böl. 85₁₉₋₂₃; Shimin, Klimkeit, Laut; 1998.

Ş. Tekin, metin örneğinde olduğu gibi sözcüğü “bayağı” anlamında açıklamış ve de eserin notlar ve açıklamalar bölümünde de sözcük ile ilgili anlamlandırmanın kesin olmadığını ve cümle bağlamından çıkarılmaya çalışıldığını ifade etmiştir (Tekin, 1976; s. 338).

yuçul sözcüğü bize göre; (y)uç+(u)l biçiminde (y)uç (yüksek, tepenin başı, son nokta, sınır) kavram işareti ile /+II/ sıfat yapan addan ad yapma biçim biriminden oluşmaktadır. Aynı zamanda devam eden tarihsel süreçte sözcüğün, İdikut Sözlüğünde “uç” kavram işaretiyle yine /+ul/ sıfat yapan addan ad yapma biçim biriminden “uçul” biçiminde “yüce” anlamında kullanıldığı görülmektedir (Yunusoğlu, 2012, s. 111). Ayrıca y sesinin de eski Türkçedeki bazı kavram işaretleri ve sözcüklerde olduğu gibi sözcük başında, önseste türediği bilinmektedir. Bu duruma dair benzer örnekler ise; “erin- ~ yerin- (Prens KP, LXVIII) “erinmek” ; ıgla- ~yıgla- (Suv. 626, 14) “ağlamak” ; inçke ~ yinçke (Beweusstseinslehre,381,6) ; inçü ~ yinçü (Suv. 613,5) ; ır ~ yır “müzik, şarkı” ; ig ~ yig “hastalık” ; yüg- ~ üg- “toplamak, yığmak” ; yiri- ~ iri- “çürümek, bozulmak” Eski Uygur Türkçesi dönemi eserlerinin metinlerinde yer almaktadır (Eraslan, 2012, s. 83; Gabain, 2007, s. 39 & Tekin, 1994, s. 55).

Öte yandan T. Tekin (1994), Türk dillerindeki en eski y türemesi ve diğer tarihsel örneklerini açıklarken şu sözcüklere dikkat çeker:

*yüg “tepe, üst”; yügse- “yüksek olmak, yükselmek” (DLT) ; Orh. T. yüg(gerü) : “yukarı, yukarıya” Çuv. sü̇l~sü̇l̇ “yükseklik; boy; üzeri, yukarı” < *yügäl <yüg+äl ; şı, şiy “tepe, üst” <*yig<*yüg<*üg; Moğ. ögsö-, ögse- “yükselmek, yukarı çıkmak” ; yüġ (tepe, höyük) SDD TDK (Bozkır Konya Köyleri); yücek, yüvcek, yüġcek, üġ(ğ)ücek “ovalardaki az yüksek yerler, tepe” SDD TDK (Bursa-Çakırca) < *yügçäk<*ügçäk; yuca “arka, sırt; her şeyin en yüksek kısmı, yüce” (Houtsma) ; yuca “yüksek, yüce” (Melioranskıy); Az. T; Türkmen T. uca “yüce, yüksek” (ss. 58-64).

Öte yandan Gülensoy (2007) da uç sözcüğünü “1. Genellikle uzun bir nesnenin incelenerek biten son ve sivri noktası, 2. Uzun bir şeyin baş veya son noktası, 3. Bir şeyin kenarı, 4. Bir şeyin başı, tepesi” (s. 954) biçiminde açıklamıştır. Yine DTS’de de uç biçiminde yer alan sözcük “ölüm bir tengiz ol uçı joq tüpi; “Ölüm bir deniz. Onun ucu, dibi yok” örneğinde olduğu gibi “en son nokta, sınır / yükseklik, derinlik) aynı anlam değerlerine sahiptir (Nadalyayev, vd. 1969, s. 603). Böylelikle *yuçul* sözcüğünün cümle bağlamından hareketle “seçkin, saygın kişi, yüksek statülü (kimse)” biçiminde anlam değeri kazandığı görülür. Maytırsimit metninde *erk türk yuçul bodun bukun* şeklinde birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş tamlama biçimindeki kavram işaretinin şu şekilde anlamlandırması doğru olacaktır:

... antran ozup (kurtu)lup burkanlar belgürmedük ödte dört türlüğ tirin kuvrag yok **e(rk t)ürk yuçul bodun b(uk)un** ar(a) alpın emgekin kişi ajunnta togar..

“...Oradan kurtulup Burkanların ortaya çıkmayacakları bir devirde, dört kısımlı cemaatin (tirin kuvrag = Skr. sangha) bulunmadığı; **güçlü kuvvetli; yüksek, seçkin, saygın halk** arasında güçlkle insanlar âleminde doğarlar.” (25. Böl. 85¹⁹⁻²³; Tekin, 1976; s. 257).

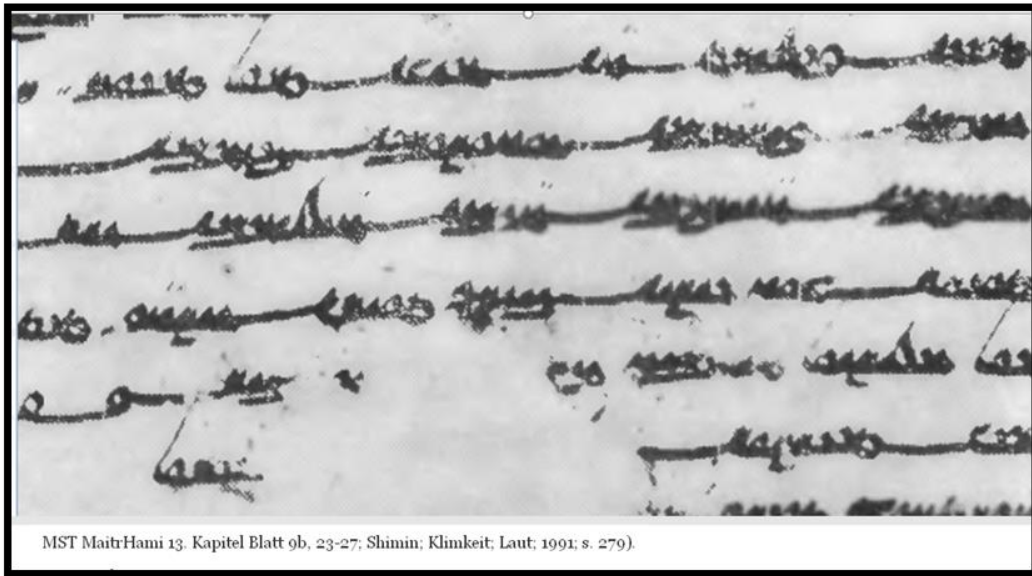
Eser metninin “Cehennem Bahsi” bölümünde yer alan bu cümlede günah işleyen cehennemliklerin günahlarına karşılık çektikleri acılardan sonra yeni varlık biçiminde nerede ve nasıl doğdukları açıklanmıştır. Bu bağlamda cümlede bahsedilen zaman, Burkanların kurtarıcı olarak ortaya çıkmayacakları zamanı karşılamaktadır. Yer ise, zaman vurgusu ile birlikte dört kısımlı (doğum, yaşam, ıstırap ve ölüm) cemaatin (tirin kuvrag = Skr. sangha) bulunmadığı, güç

ve kuvvetine; yüksek statüsüne güvenen; istek ve arzularının esiri olmuş, bilgisizliğinden dolayı yanılı içinde olan milletin yaşadığı insanlar dünyasını nitelemektedir. Böylelikle *erk türk yuçul bodun bukun* kavram işareti ile insanları yönetme gücüne, yüksek statüsüne bağlanmış olan ama aslında Budist öğretiyeye (Mahāyāna mezhebi) göre bilgisizliği nedeniyle yanılı içinde olan millet nitelenmiştir. İşte bu niteleyici ögeler ise, *erk türk yuçul*'dur. Öyle ki eserde, dünya Hükümdarı Şankha ve Jalaprabhāsa adlı Ejderler Hükümdarı gibi milletin üzerine egemen olan kralların Maytrı Burkan'ın vaazını dinledikleri ve onun düşüncelerini kabul ettikleri bölümler (26; 28) mevcuttur. Ayrıca *yuçul / yoçul* sözcüğü, tarihsel süreçte Uygur Türkçesinin şivelerinde de *yosul* biçiminde "Milleti zorlukla çalıştıran saray görevlisi" anlamında sıfat olarak kullanılmıştır (Kont, 2006, s. 145). Yine Uygur şivelerinde *uş* kavram işaretinin "ünlü, tanınmış" anlam değerine sahip olduğu belirtilmektedir (Kont, 2006, s. 119). Böylelikle *yuçul / yoçul* sözcüğünün ç>s ses değişikliği ile yüksek statülü yöneticiler için kullanılan bir niteleyici sıfat olarak anlamlandırıldığı görülür.

Ayrıca diğer yandan kavram işareti sınıflandırılmasında *erk türk yuçul bodun bukun* kavram işareti de niteleme sıfatı + isim şeklinde oluşmuştur. Bu bakımdan Türkçede niteleme sıfatı + isimden oluşan kavram işaretlerinin nitelikleri de önemlidir. Türkçe bu türden kavram işaretlerinde niteleyen ögeyi herhangi bir işaret ile karşılamamıştır ve /+ø/ dir. Nitelenen öge de sıfat tamlamalarında /+ø/ olarak gösterilmiştir (Gemalmaz, 2010, s. 9). Bu açıdan kavram niteleme sıfatı + isim *erk türk yuçul+ //+ ø bodun bukun + // +ø* şeklinde işaretlenmiştir.

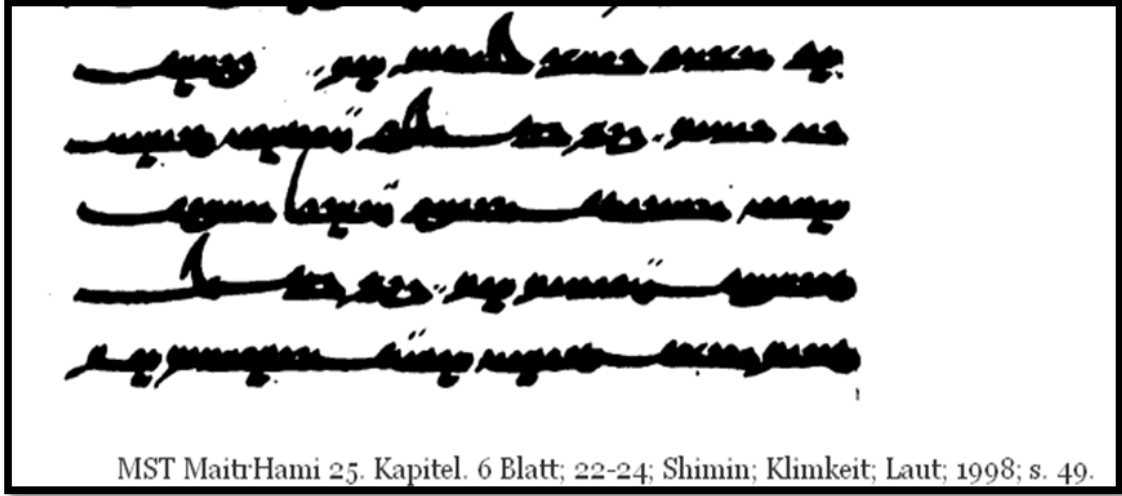
Bunun yanı sıra *erk türk, erkin türkin ve türk yigit* biçiminde birlikte kullanılan eş anlamlı kavram işaretleri Maytrısimit metninde ve diğer Budist çevreye ait Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de yer almaktadır. Maytrısimit'te yer alan kavram işaretlerine ait bazı örnekler ise şöyledir:

...evimin barkımın ogulumın kişimin ögümin kangımın kamın kadaşımın **erk türk** çoğ yalan mengi tonga alku titip ıdalap karımak iglemek ölmek bo üç törlüg.. :
 "Evimi barkımı oğlumu eşimi annemi babamı dost ve kardeşlerimi **güç, kuvvet; şöhrat ve huzur(un) tamamını terk edip yaşlanmak, hastalanmak, ölmek bu üç türlü...**" (MST MaitrHami 13. Kap. Blatt 9b, 23-27; Shimin; Klimkeit & Laut; 1991, s. 279).

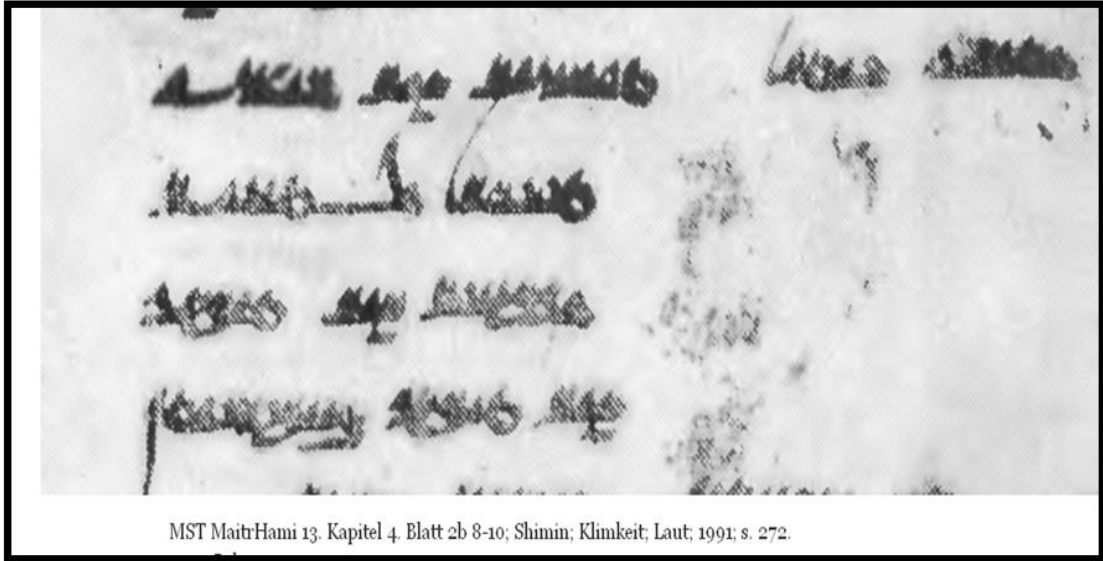

MST MaitrHami 13. Kapitel Blatt 9b, 23-27; Shimin; Klimkeit; Laut; 1991; s. 279).

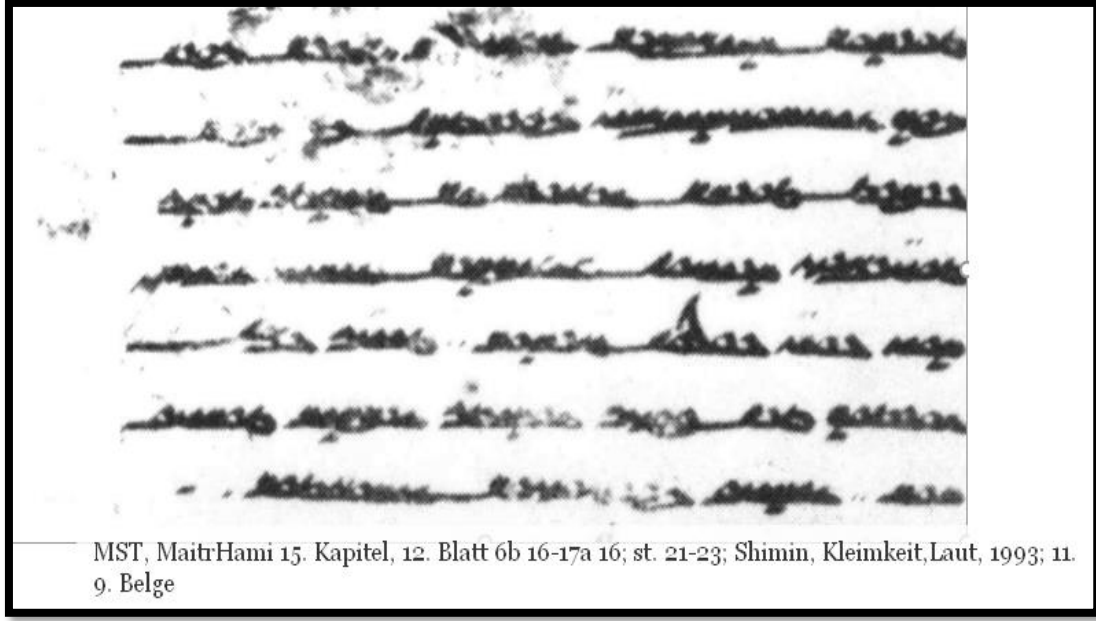
...kim y(e)mä edgü kutlug tınlaglarag ornınta öngi kılıp 'erkin türkin kunsarlar.. :
 ...yine iyi kutlu canlıları yerlerinden ayırıp (onların) kuvvetini tüketseler... (MST
 25. Kap. 6 Blatt; 22-24; Shimin; Klimkeit & Laut; 1998, s. 49).

...[yilkı] et'özinte tugsalar inçs(i)z [erk] türk ed tavar [...] emgenürler... : *Hayvan suretinde doğşalar huzursuz güç, kuvvet; mal, mülk ... ıstırap çekerler...* (MST MaitrHami 13. Kap. 2. Blatt 8-10; Shimin; Klimkeit & Laut; 1991, s. 272).

....[a]p y(e)mä **yigit türk** ät'özüg ap [yemä körü] kanınşız körtlä körküg [a]dırar alku amraktın ad[rıl-(?)]: "...Yine genç ve güzel vücuduyla görülmeye değer siması, yüzü onu bütün sevimliliğinden ayrılarak; (onu diğerlerinden) ayırır" (MST, MaitrHami XV, U3747 V.7; 6b-16-7a 16; st. 17-18; Laut, 1994, s. 10).

Ayrıca Tekin'in eserinde şu örnekler de mevcuttur:

... şanki çkr(v)rt ilig kan başın sekiz tümen dört ming iligler begler arşidati puranı başlap sekiz tümen dört ming buyruklar.. sekiz tümen dört ming bramanlar (a)lku yigedmek begedmek **erk türk** (ev) bark (ko)dup ıda(lap) ///...: “*Dünya hükümdarı Şankha başta olmak üzere 84000 hükümdar ve bey, Rsidatta ve Pürana başta olmak üzere 84000 kumandan, 84000 brahman, hepsini (yani) üstün olma, hüküm sürme, kudret ve nüfuzu (ve) evi barkı terk edip... ..*” (16. Böl. 50¹⁴⁻²¹; Tekin, 1976, s. 226).

...ötrü maytrı burkan kangı brhmayu purohit sekiz tümen dört ming purohitler **erkin türk**in erdnilig evlerin kodup ıdalap ulug tikin çugın balık uluşlug budun bukun tın ağır ayag teginü kitumati balıktın önüp supuspit yimişlikke (bardı) ...: “*Bunun üzerine Maytrı Burkan, babası ev imamı (purohita) 84000 purohita brahma ile purohitalar kudret ve nüfuzu, mücevherli evlerini terkedip, bağırışıp çağırışma ile şehir halkından büyük hürmet (görüp) Ketumati şehrinden çıkıp Supuspita koruluğuna (vardı)*” (16. Böl. 50²²⁻³⁰; Tekin, 1976, s. 226).

Metinde geçen örnekler incelendiğinde *türk* kavram işaretinin diğer kavram işaretleriyle birlikte “güçlü, kuvvetli; genç, güzel; kudret, nüfuz” anlam değerlerini karşıladığı görülür.

Konuyla ilgili olarak, P. Zieme, *türk yuçul budun* genel anlamlı tamlamadaki “*türk*” kavramının “göçebe, yerleşik olmayan, evcilleşmemiş” anlamında eserlerde işaretlendiğini tartışmış ve *yuçul / yoçul* sözcüğünün de benzer şekilde yorumlanabileceğini dile getirmişti (Zieme, 2010, 50). Ancak eserdeki *türk* kavram işareti ile birlikte kullanılan diğer ilgili örnekleri dile getirmemiştir. Zieme, Tekin tarafından *yuçul* sözcüğü için temkinli yaklaşılan “bayağı” anlam değerini kullanmayı yeterli görmüştür. Ayrıca Tekin tarafından Maytrisimit metninde “güçlü, kuvvetli; genç, güzel; kudret, nüfuz” olarak anlamlandırılan “*türk*” kavram işaretini de Y. Ashuri tarafından “uygarlaşmamış, barbar insanlar” biçiminde anlamlandırılan çeviri ile açıklamıştır (Zieme, 2010, s. 50). Ancak bu çevirinin de yanlış olduğu Tekin tarafından yapılan çeviriyle sabittir. Bu bağlamda *erk türk yuçul bodun bokun* kavram işaretinin Maytrisimit metninde geçen cümle bağlamında değerlendirilip anlamlandırılması daha doğru olacaktır.

Yine eserde geçen *bodun bukun / bokun* kavram işareti de Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “millet, halk” anlamında birlikte kullanılan eş anlamlı kavram işaretidir (Şen, 2002, s. 70).

Diğer yandan Budist çevreye ait Eski Uygur Türkçesi Dönemi eserlerinden Hsüan Tsang Biyografisi’nde; sözcük, *yoçul* biçiminde okunarak *türk yoçul bodun* şeklinde eser metninde yer almaktadır. İlgili örnekler ise şöyledir:

ortun el uluş erksiz başınçlg boltı

türk yoçul bodun ertingü ayam-lig boltı: *Oradaki ülke güçsüzleşip bunalıma girdi. Güçlü kuvvetli; yüksek, seçkin millet daha fazla saygıdeğer (millet) oldu* (HT VI, 43-18; 43-19; <http://derlem.cu.edu.tr/index.php>).

béşinç **türk yoçul bodun** ertingü kötrülti

üstünki el uluşlar törüsin içgıntı: *Beşinci, güçlü; saygın, yüksek millet, daha çok yükseltildi. Üstün olan milletler yasalarını (egemenliklerini) kaybetti* (HT VI, 44-24-25; <http://derlem.cu.edu.tr/index.php>).

Örnekler incelendiğinde eserin Eski Uygur Türkçesine çeviricisi olan Şingko Şeli Tutung’un şair niteliğinin söyleyişine yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda çevirmenin kendi yorumunu bu açıklayıcı ve betimleyici cümlelerine katmış olması yüksek olasılıktır. *türk yoçul / yoçul bodun* kavram işaretinin de anlam değerinin bu açıdan değerlendirilmesi doğru olacaktır. Öyle ki, çevirmen bu milletler arasındaki egemenlik, üstün olma mücadelesini şairce aktarmaya çalışmış ve niteleyici öğeleri de etkili kullanmıştır. *türk* yoçul kavram işaretini birbirini tamamlayan niteleme sıfatı olarak “güçlü, kuvvetli; yüksek (statülü), seçkin” anlam değerlerinde kullanmış ve özellikle de bu bağlamda *ertingü* (daha fazla, fazlasıyla) anlamında “ayamlık (ayalgı) bol- ” “saygıdeğer ol-” eylemini güçlendiren zarf görevinde kullanmıştır. Konuyla ilgili olarak Zieme, eserin Çince ve İngilizce çevirisinde *türk* kavram işareti için “barbar, göçebe, vahşi, evcilleşmemiş” anlam değerlerinin kullanıldığını belirtmiştir. Eserin Çince ve İngilizce çevirilerinde bazı hataların ve problemlerin olduğunu da dile getirmiş ve Çince’den İngilizce’ye çevirisi yapılan bazı kavramlara temkinli yaklaşmıştır (Zieme, 2010, s. 44-47). Eserin Çince ve İngilizce çevirilerinde *türk* kavram işareti için kullanılan nitelemelerin “yanlı ve hatalı” olduğu açıktır. Bunun nedeni de yüksek olasılıkla çevirmenlerin yorumlamasıdır. Bu şekilde yorumlanması da iki egemenlik mücadelesi içinde olan millet adına dönemin siyasî ve kültürel koşulları içinde doğaldır. Öyle ki metin örneklerinde üstün olan milletin töresini (egemen yasalarını) kaybetmesi; güçlü, kuvvetli ve yüksek (statülü), seçkin milletin daha fazla saygıdeğer olmasına neden olduğu dile getirilmiştir. Böylelikle *yoçul* sözcüğü de cümle bağlamında niteleyici öge olarak yüksek statüyü ortaya koymaktadır.

Sonuç

Maytrisimit adlı eserde geçen *erk türk yoçul bodun* biçiminde niteleme sıfatı + isim şeklinde oluşan kavram işaretinin anlamlandırılmasında daha önceki yapılan çalışmalardan farklı olarak cümle bağlamından hareket edilerek “güçlü, kuvvetli; yüksek (statülü), seçkin millet” anlam değeri önerilmiştir. *yoçul* sözcüğünün cümle bağlamında temkinli biçimde (?) ile verilen “bayağı” anlamının yanlış olduğu dile getirilmiştir. Sözcüğün İdikut sözlüğünde “uçul” biçiminde “yüce” anlam değerine sahip olduğuna, Uygur Türkçesinin şivelerinde ise, “yosul” biçiminde kişiler için “sıfat” olarak kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Hsüan Tsang’ın Biyografisi adlı eserde de geçen *türk yoçul / yoçul* kavram işaretinin de eserin çevirmenlerinin

yorumlanmasına bağlı olarak değerlendirildiği ama *yuçul* sözcüğünün yine aynı anlam değerine sahip olduğu ifade edilmiştir.

Kaynaklar

- Akkoyunlu, Z. ve Ercilasun, B. A. (2015). *Kâşgarlı Mahmud divânu lugâti't-Türk, giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: TDK.
- Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretimi üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 620, 148-156.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 11-25.
- Clauson, G. Sir (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford: The Clarendon Press.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK.
- Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Akalın, M. (Çev.), (5. baskı), Ankara: TDK.
- Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Yay. Haz. C. Alyılmaz, O. Mert, Ankara: Belen.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK.
- <http://derlem.cu.edu.tr/index.php>. Hsüan Tsang biyografisi.
- Kont, O. (2006). *Uygur şiveleri sözlüğü (s'den y'ye kadar transkripsiyonlu metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2015) *Köli Çor yazıtı ve anıt mezar kompleksi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Nadalyayev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.
- Shimin, G., Kleimkeit, J. H., & Laut, P. J. (1998). *Eine Buddhistische apokalypse, die höllenskapitel (20-25) und die schlußkapitel (26-27), der Hami-Handschrift der Alttürkischen Maitrisimit*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag,
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, Ş. (1976). *Maytrisimit, Uygurca metinler II, Burkancuların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidai bir dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede aslı uzun ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tekin, T. (1994). Türk dillerinde öneste y türemesi. *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 4, 51-66.
- Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Ankara: TDK.
- Yunusoğlu, K. M. (2012). *Uygurca-Çince İdikut sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Zieme, P. (2011). Were the Xiongnu identical with the Turk? *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Sempozyumu Bildirileri*, (Ed., Prof. Dr. Mehmet Ölmez, Prof. Dr. Peter Zieme, Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalin, Doç. Dr. Erhan Aydın), İstanbul, s. 37-52.

Extended Abstract

Language, in its own world throughout history, gives meaning to every concept within the scope of that concept; It has been a system that provides its own development and change dimension. Within its own principles, language was seen as a dynamic system, not static. The fact that the concepts express every new situation encountered and the creation of new layers of meaning has shown that the language is dynamic, not stationary. Every new event, situation and phenomenon encountered culturally within this structure caused the birth and development of a new concept. Sometimes the concepts expressed with a single element of meaning, and sometimes they have met more than one element of meaning to express multiple new situations. Thus, the meaning and meaning elements in each natural language have improved and continued to change.

As a natural and national language, Turkish increased its vocabulary as a result of cultural development and change in the historical process. The geography and culture, which change according to the sovereignty and jurisdiction, also affected and changed the meaning layer of the concept signs, concepts and terms of Turkish. Sometimes the concept that makes up the meaning element in the encountered culture is directly marked while sometimes the concept that meets the meaning element is taken from that language. In this regard, Turkish has created and met the meaning elements and concepts in the field of Turkish life and belief in the historical process. These concept marks consist of a single meaning item as well as more than one meaning item. Thus, the concept marks established with more than one meaning item will show the new development and change of the language.

The Old Uighur Turkish Period is a period when Turkish meets rich and diverse cultures. During this period, change and development for Turkish has been rapid. So much so that the changing and developing sovereignty, the geography of authority primarily changed the alphabet used in the written language, as well as tried to change the habits of religion and daily life. Every cultural discipline encountered has also been the cause of new developments and changes. This development and change has been realized by being interested in the sacred belief texts of the interacted nations and adapting them to Old Uighur Turkish. In every adapted or translated work, the richness of Turkish concept, word and term emerged. Many religious literary scriptures belonging to Buddhism, especially accepted by top government officials, have created a new field of religious terminology and concepts in Turkish. The works belonging to the Manihaist environment were translated into Old Uighur Turkish, and the works belonging to the Buddhist environment were translated into Old Uighur Turkish. In these works that belong to the Buddhist environment, the strong literary aspect of Old Uighur Turkish was also revealed. In fact, rich descriptions, descriptions, live descriptions and idioms have been remarkable in these works. Apart from the concepts and terms of religion in the works, there are also adjectives and titles used for individuals. These adjectives and titles are both for the person or persons who help to print the work; both for the characters mentioned in the text; as well as the aforementioned size, community and nation. Concept marks that meet the adjectives and titles used as meaning have different meaning values in the context of different sentences and sentences in the work texts and sometimes consist of a single meaning item and sometimes more than one meaning item. This situation created problems in terms of the comprehensibility principle of that language in the translated language. The problem situation that occurred has greatly influenced the comprehensibility of the language. At the same time the work of the difficulties in translating the Old Uighur Turkish Turkey from Turkish and create problems. This problem and difficulty in the works also paved the way for the creation of new interpretation suggestions by making comparisons about the origin of the concept marks in the texts of the past or the same period or by trying to re-analyze those origins. Of course, this is not always the case in every work text. However, these conceptual signs are important and valuable for the integrity and basic message of the texts. In this respect, the concept sign, word and term used in each work should be expressed and met with the most accurate interpretation possible. Thus, the comprehensibility and communication function of the language will be fulfilled easily and a strong and solid link will be established between the reader and the text of the work.

In the study, some determinations will be made on the significance values of the concept sign of the *yoçul / yuçul bodun* mentioned in the works of the Old Uighur Turkish Period belonging to the Buddhist environment. The Works Turkey Turkish will be reassessed in terms of value proposed in the context of the sentence translation. The suitability in meaning value will be compared with the sentence context. Then the sentence context in other works where the concept sign passes will be examined and a comparison will be made. In addition, the original texts of those works will be presented as documents

and the place where the concept mark appears in that document will be shown. Then, the samples in the texts will be compared and new suggestions will be made about the meaning value of the concept sign. In addition, it will be pointed out that the concept sign of the subordinate body is a permanent concept sign consisting of more than one meaning elements and the category of the concept sign will be specified.